

Приходченко О. О.
Запорізький національний університет
(Запоріжжя, Україна)

КАРТИНА СВІТУ В ПАРАДИГМІ СУЧАСНИХ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Феномен, який називають «картиною світу», супроводжує людство від найдавніших етапів його розвитку. Виникнення перших уявлень про світ безпосередньо пов'язане з процесом антропогенезу, адже саме в ході становлення людини як мислячої істоти формується здатність до узагальнення, осмислення та інтерпретації навколишньої дійсності. Водночас, попри свою давність, цей феномен став об'єктом системного наукового й філософського аналізу лише у відносно недавній історичний період, що зумовлено розвитком гуманітарного знання та зростанням інтересу до проблем свідомості, культури та мислення.

Актуальність звернення до поняття «картина світу» зумовлюється передусім складністю й багатовимірністю сучасного соціуму. Як правило, потреба у його використанні виникає у двох основних випадках. По-перше, тоді, коли необхідно осмислити ситуацію співіснування різних, інколи навіть протилежних, підходів, концепцій і позицій у межах певної галузі знання чи діяльності. По-друге, коли йдеться про зміну наукових, культурних або світоглядних парадигм, що послідовно замінюють одна одну в процесі історичного розвитку. У цих умовах особливої ваги набуває аналіз джерел формування картини світу, які можуть мати як внутрішній характер (самоописи, що відображають бачення світу носіями певної культури), так і зовнішній (іноописи, сформовані сторонніми спостерігачами).

Метою цього дослідження є визначення основних характеристик картини світу в умовах сучасного суспільства, а також з'ясування її ролі у формуванні світогляду людини та функціонуванні культури загалом.

Картина світу постає як первинний, цілісний образ реальності, що лежить в основі людського світогляду. Вона репрезентує найбільш загальні та суттєві

властивості буття в інтерпретації її носіїв і є результатом складної духовної діяльності людини. У цьому контексті картина світу може розглядатися як суб'єктивне відображення об'єктивної реальності, що належить до сфери ідеального. Водночас вона не існує у відриві від матеріального світу, оскільки реалізується через різноманітні знакові системи – мову, символи, образи, тексти, культурні практики. При цьому жодна з цих форм не здатна повністю вичерпати її зміст, що свідчить про її багатовимірність і складність.

Однією з ключових характеристик картини світу є її суб'єктивність. Вона створюється людиною, а отже, неминуче відображає специфіку людського сприйняття, мислення та досвіду. Світ як об'єктивна реальність є нескінченним і багатограним, тоді як пізнавальні можливості людини обмежені як біологічно, так і культурно. Саме тому будь-яка картина світу формується через певні інтерпретаційні призми, які визначають, що саме потрапляє у сферу уваги людини і як це осмислюється. У цьому сенсі картина світу виступає ядром світогляду, оскільки вона визначає основні принципи розуміння дійсності та орієнтації людини у світі.

Важливою властивістю картини світу є поєднання в ній космологічного та антропоморфного вимірів. З одного боку, вона прагне до створення узагальненого, цілісного образу світу як впорядкованої системи. З іншого – цей образ завжди несе на собі відбиток людського способу мислення, цінностей, норм і уявлень. Таким чином, навіть найабстрактніші моделі реальності залишаються антропоцентричними за своєю суттю.

Особливу увагу слід звернути на те, що картина світу характеризується внутрішньою достовірністю для її носіїв. Людина, як правило, не усвідомлює її як умовну конструкцію або історично змінну модель. Навпаки, вона сприймається як безпосередня реальність, як єдино можливий і «правильний» спосіб бачення

світу. Саме ця властивість забезпечує її ефективність як регулятора поведінки та діяльності людини, адже вона задає певні рамки інтерпретації подій і явищ.

Разом із тим картина світу не є статичною. Вона поєднує в собі елементи стабільності та змінності, що зумовлює її діалектичний характер. З одного боку, вона повинна бути достатньо стійкою, щоб забезпечувати цілісність світогляду та передбачуваність поведінки. З іншого – вона постійно трансформується під впливом нових знань, досвіду, соціальних і культурних змін. Ця динаміка проявляється як на рівні індивідуальної свідомості, так і на рівні суспільства в цілому. Упродовж життя людини її уявлення про світ можуть істотно змінюватися, уточнюватися й доповнюватися, що свідчить про відкритість і незавершеність картини світу.

У сучасній науці прийнято розрізняти принаймні дві основні моделі картини світу: концептуальну та мовну. Таке розмежування ґрунтується на визнанні відносної автономності мислення та мови як двох взаємопов'язаних, але не тотожних феноменів.

Концептуальна картина світу має системний, логічно впорядкований характер і базується переважно на науковому знанні. Вона формується в процесі пізнавальної діяльності людини та організована відповідно до об'єктивних закономірностей реальності. Її особливістю є прагнення до об'єктивності, узагальнення та раціонального пояснення явищ.

Натомість мовна картина світу відображає спосіб осмислення дійсності, закріплений у природній мові. Вона формується стихійно, у процесі повсякденного життя, і відображає буденні уявлення людини про світ. Саме тому її часто називають «наївною» картиною світу. Кожна мова фіксує специфічний спосіб бачення реальності, який передається від покоління до покоління і значною мірою визначає мислення її носіїв. Таким чином, мова виступає не лише засобом комунікації, а й важливим інструментом формування світогляду.

Взаємодія концептуальної та мовної картин світу є складною та багаторівневою. Наукові знання впливають на повсякденні уявлення, змінюючи мовні структури та значення слів. Мовна картина світу може обмежувати або спрямовувати наукове мислення, задаючи певні когнітивні рамки.

У ширшому контексті картина світу формується на перетині мови та культури. Культура визначає систему цінностей, норм і смислів, у межах яких інтерпретується реальність, тоді як мова виступає засобом їх фіксації та передачі. Взаємозв'язок між мовою та культурою можна розглядати як співвідношення частини й цілого: мова є складовою культури і водночас її інструментом. Водночас вона зберігає певну автономність, оскільки функціонує як самостійна знакова система зі своїми внутрішніми законами.

Отже, картина світу є складним, багатовимірним і динамічним утворенням, що відіграє ключову роль у формуванні світогляду людини та організації соціального життя. Вона поєднує в собі об'єктивне й суб'єктивне, стабільне й змінне, індивідуальне й колективне. Її дослідження дозволяє глибше зрозуміти механізми пізнання, комунікації та культурного розвитку сучасного суспільства, а також усвідомити відносність і історичну зумовленість наших уявлень про світ.